

„PRAGMATICA SANCTIO” PÁLYÁZAT

Molnár Dániel

A MEGÚJULÓ HABSBURG MONARCHIA
ALKOTMÁNYJOGI ALAPKÖVE:
A PRAGMATICA SANCTIO

TARTALOM

Előszó és módszertani alapvetések	3
A Pragmatica Sanctio a magyar történetírásban	4
A kutatás konkrét kérdésfelvetései, kontextusai	5
A Pragmatica Sanctio formai és tartalmi megközelítésben	7
Terminológiai problémafelvetések és lehetséges válaszok, avagy a Pragmatica Sanctiónak nevezett pragmatica sanctio	7
Kronológiai ellentmondások a becikkelyezés körül	11
Törvény vagy szerződés?	13
Miért volt szükség a Pragmatica Sanctióra?	19
A kutatás konklúziói	25
Irodalomjegyzék	28

ELŐSZÓ ÉS MÓDSZERTANI ALAPVETÉSEK

Egy ekkora nagyságrendű, több évszázados historiográfiai múltra visszatekintő témakör – mint a Pragmatica Sanctio története – vizsgálatát megelőzően elengedhetetlen kutatómódszertani lépésként jelentkezik a szakirodalom áttekintése, s ezáltal a történetírásban adódó sűrke zónák, eladdig nem vagy nem kellően kimunkált történeti kontextusok feltérképezése. A terjedelmi korlátok azonban arra szorítják a kutatót, hogy vizsgálódásait keretek közé szorítsa, emiatt e dolgozat módszertani alapvetéseit és kérdésfelvetéseit is tisztázni szükséges. Mindenekelőtt le szeretném szögezni, hogy jelen tanulmány a későbbiekben részletesen kifejtett témaválasztás – tudniillik a Pragmatica Sanctio magyar alkotmánytörténetben elfoglalt helyének vizsgálata – miatt okszerűen elsősorban a releváns *hazai* historiográfia analizálására törekszik, a *külföldi* álláspontok pedig elvértve, néhány egyedülálló, különleges és innovatív nézet erejéig jelennek meg. Ennek okán szükségét érzem, hogy bevezetésként, az e műben vizsgálat alá vont kontextusok (azaz a tanulmány kereteinek) vázolása előtt – a teljesség igénye nélkül –, egy pillantást vessünk először arra, hogy a modern magyar történetírásban az elmúlt évtizedek, évszázadok során milyen paradigmában vizsgálták a Pragmatica Sanctiót, illetve hogyan értékelték annak szerepét a hazai és külhoni alkotmánytörténetben. A marxista történetírás részét képező szakmunkák egy-két kivétellel nem tartoznak jelen értekezés tárgyköréhez, ugyanis azok számos tekintetben – jórészt ideológiai okokból – szakítottak a megelőző évtizedek polgári szemléletű szakmai diskurzusainak téziseivel, s emiatt a jelenkori történetírás álláspontjával, szemléletével sem egyeztetethők össze. Másrészt vizsgálatuk olyan dogmatikai ellentmondásokhoz vezetne, amelyek e műben szükségtelennek mutatkoznak.

A Pragmatica Sanctio a magyar történetírásban

Amennyiben el kívánunk mélyedni a Pragmatica Sanctiót¹ érintő hazai történeti szakirodalomban, egy alapvető, lényeges megállapítást tehetünk. A vonatkozó historiográfián belül három csoport különíthető el annak alapján, hogy az egyes szakirodalmi művek milyen szempontból, milyen problémafelvetés mentén vizsgálják a Pragmatica Sanctio történeti jelentőségét. Egyfelől megkülönböztethető azon művek köre, amelyek a 18. század összefüggésrendszerében igyekeznek magyarázattal szolgálni mindenekelőtt a jogforrás előzményei, az elkészítéséhez vezető okok, az elfogadás folyamata és stációi, illetve – kizárólag bizonyos értelemben vett (sic!)² – kudarcának okai kapcsán. A szakirodalmon belüli második csoportba azok a művek sorolhatók, amelyek a 19. század keretein belül a korszak egyik meghatározó jogforrásaként tekintenek a Pragmatica Sanctióra, amelyből kiindulva – Deák Ferenc alkotmányjogi érvelése segítségével – tető alá hozták az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság államjogi kapcsolatát új, szilárd alapokra helyező kiegyezést.³ A Pragmatica Sanctio 1867 és 1918 közötti időszakon belüli szerepét vizsgáló, nem csekély számban készített szakmunkák tematikájukat tekintve természetesen nem kizárólag (jog)történeti, hanem az említett évtizedekben hatályos 1723. évi I., II. és III. törvénycikkeket érintő – alkotmányjogi – kérdésfelvetésekkel is foglalkoznak.⁴ A Monarchia összeomlása és az azzal kapcsolatban felmerülő alkotmányos kérdések, köztük a Habsburg-háznak a magyar trónra tartott jogi igényének megalapozottsága, természetszerűleg új vitákat keletkeztettek a szakirodalomban (illetve ezen túlmenően a politikai életben és a közvéleményben egyaránt), amelyek nem csupán érintették a Pragmatica Sanctiót, hanem végső soron megásták annak sírját is. Az 1921. évi XLVII. törvénycikk értelmében a „pragmatica sanctio és minden

1 A törvénycikkek autentikus magyar fordítását lásd ZÉTÉNYI Zsolt (szerk.): *A történeti alkotmány* (Budapest: Magyarországért Kulturális Egyesület 2010) 269–273. A továbbiakban – bár néhol, ahol szükségesnek találtam, visszanyúltam az eredeti, latin nyelvű szöveghez – ennek a fordításnak az alapulvételével analízálom az 1723. évi I., II. és III. törvénycikkeket.

2 Visszatérő nézet a hazai szakirodalomban, hogy a Pragmatica Sanctio és VI. Károly – elsősorban az 1740-ben kirobbant osztrák örökösödési háború felől nézve – kudarcot vallott a történelem nagyszínpadán. Ezzel a nézettel azonban nem értek egyet, ennek indokait a későbbiekben fejtem ki.

3 Jogtörténeti – szűkebb – kontextusban értve ezalatt az 1867. évi XII. törvénycikket.

4 A Pragmatica Sanctiót mint hatályos jogszabályt az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása alatt a századforduló idején érintették politikai és jogászai körökben futó viták az 1900. évi XXIV. törvénycikk kapcsán (lásd például FERDINANDY Gejza, SCHILLER Bódog: *A Pragmatica Sanctio és a házi törvények*. [Budapest: Franklin-Társulat 1903]), amelyben Ferenc József osztrák császár és magyar király akkori trónörököse, Ferenc Ferdinánd feleségével együtt lemondó nyilatkozatot adott ki, amelyben leszármazói tekintetében lemondott az őket megillető uralkodói címekről, tisztségekről stb. (1900. évi XXIV. törvénycikk, *Buda-pesti Közlöny*, 1900/282. 1.)

egyéb jogszabály, amely az Ausztriai Ház (Domus Austriaca) trónörökösödési jogát megállapította vagy szabályozta, hatályát veszítette”,⁵ így a Monarchia „alaptörvényének” vagy „alapszerződésének” nevezett jogforrás – hozzátévelegesen – egy év nyolc hónap híján⁶ kétszáz év „szolgálat” után bevonult a magyar alkotmánytörténet panteonjába. A Pragmatica Sanctiót analizáló szakirodalmi források harmadik, egyben utolsó csoportja ebben az 1918 novemberétől az 1920-as évek első éveig terjedő időszak politika-, illetve jogtörténetében vizsgálja az 1723. évi törvények törvényi jelentőségét.

E rövid historiográfiai áttekintés alapján megállapítható, hogy a Pragmatica Sanctio a magyar történetíráson belül sajátosan Janus-arcú alkotmánytörténeti fogalomként jelentkezik. A 18. század kontextusában elsősorban a nőági örökösödést garantáló, s csupán másodsorban a Monarchián belül „alaptörvényi” jelentőségű jogszabályként tekintenek rá. Ezzel ellentétesen a 19. század története tekintetében egy másik tendencia figyelhető meg: az 1723. évi törvényeket az 1867. évi XII. törvények mellett, illetve pontosabban utóbbi előzményeként, az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság államjogi kapcsolatát rendező legfontosabb jogforrások egyikeként tartják számon, a trónöröklés jogi rendje aktualitását veszített kérdésként pedig messzemenően háttérbe szorul. Az 1918–1921 közötti időszakot illetően ismét a trónöröklés kérdése kerül előtérbe, de megint más szempontból, mint a 18. század keretei között, inkább a Habsburg–Lotaringiai-ház és Magyarország közötti jogi kötelék kapcsán.

A kutatás konkrét kérdésvetései, kontextusai

Jelen tanulmányban közvetíteni szeretnék a fenti narratívák között, nem szembefordulva azokkal, hanem kiegészítve, strukturálva az eddigi történészi véleményeket, új megközelítésben, merőben más kérdések mentén értékelve a Pragmatica Sanctio magyar alkotmánytörténeti jelentőségét a 18. század keretei között. Ennek

5 ZÉTÉNYI, 1. lj. 546.

6 Az 1723. évi törvényeknek a király nevében Gundaker Thomas Starhemberg gróf segédkezésével történt „joghatályú kihirdetésére” (CSEKEY István: „A magyar pragmatica sanctio írott eredetijéről” in: FEJÉRPATAKY László [szerk.]: *Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből* [Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1916] 349–434., 385.) a rendek előtt 1723. július 2-án került sor (lásd THALLÓCZY Lajos: „Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek közzétételéről” *Századok*, 1897/8. 673–687., 678.). Ezt a rendi korban *solennis editio* vagy *promulgatio* néven ismert aktust (lásd CSEKEY, 6. lj. 384., illetve ECKHART Ferenc: „Csekey István: A magyar pragmatica sanctio írott eredetijéről [ismertető]” in: DOMANOVSKY Sándor [szerk.]: *Századok* [Budapest: Athenaeum 1917], 176–178.; THALLÓCZY, 6. lj. 674.) napjainkban a jogszabályok szabályszerű kihirdetésének feleltethetjük meg. Az 1921. évi XLVII. törvények 4. §-a értelmében kihirdetése napján (lásd ZÉTÉNYI, 1. lj. 546.), azaz 1921. november 6-án lépett hatályba.

során az interdiszciplinaritás, a tudományterületek közötti párbeszéd jegyében a jogtörténet- és általános történettudomány között tudástranszferre töreksem ezek ismeretanyagának ötvözésével. A kutatás kérdései között elsőként merül fel a következő: lehetséges-e, illetve *érdemes-e* a 18. század keretei között egymagában vizsgálni a Pragmatica Sanctiót mint *magyar* törvénycikkben manifesztálódó, *hazai jogforrást*, vagy célszerű inkább szélesebb, nemzetközi összefüggésrendszerben látni és láttatni azt? Ennek megválaszolása érdekében először arra keresem a választ, hogy jogtörténeti, jogforrási értelemben mit értünk „Pragmatica Sanctio” alatt, továbbá törvénynek, alapszerződésnek vagy alaptörvénynek tekinthető-e, illetve létezik-e „magyar”, „osztrák” stb. Pragmatica Sanctio. Ugyanakkor szem előtt tartva Szekfű Gyula gondolatait,⁷ úgy vélem, a Pragmatica Sanctio alkotmánytörténeti szerepét, súlyát akkor érthetjük meg igazán – s álláspontom szerint ez hiányzik leginkább a vonatkozó hazai szakirodalomból –, hogyha a kutatási perspektívánkat szélesebbre vonjuk, s tudatosan igyekszünk tágabb kontextusokban gondolkodni. Mindenekelőtt egy, már sokszor felvetett kérdést kell szem előtt tartanunk: miért volt szüksége a Habsburgoknak, különösen VI. Károlynak, a „Napcsászárnak”⁸ a Pragmatica Sanctio megalkotására és elfogadtatására? Jóllehet a történettudományban számos erre vonatkozó, egymással korreláló nézettel találkozhatunk, meg kell állapítani, hogy a hazai történetírás eladdig elmulasztotta azt, hogy éles különbséget tegyen a Pragmatica Sanctio politikai és jogi vetülete között. Politikai célját és oldalát alapvetően az jelentette, hogy a Habsburg Monarchiát, mint nagyhatalmi konstrukciót, az európai hatalmi politika terepében konzerválja a nőági trónöröklés európai uralkodók általi elismerésével. Ez azonban inkább politikai, kevésbé jogi kötelezettséget rótt rájuk, aminek a betartása saját tisztességüktől függött, s ha érdekeik kívánták, bármikor felrúgták e megállapodást. Ezzel a bécsi udvarban is tisztában voltak,⁹ ennek ellenére mégsem törődtek azzal, hogy hogyan *szerezzenek*

7 „Tudomány és közvélemény már régóta [...] tisztában van azzal a nagy hatással, melyet egy-egy nemzet fejlődésére a külpolitika változásai, a nemzeteken kívül működő, szomszédos, idegen erők gyakorolnak. [...] Hazai történetünk, mint az európai történet integráns része, természetesen szintúgy alá volt vetve e törvény végzettszerű érvényesülésének, akárcsak nyugati szomszédaink élete, aminthogy már a középkorban is láttuk, miként állanak elő itthoni változások külső események hatása alatt.” HÓMAN Bálint, SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet, VI. könyv: A tizennyolcadik század* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935) 235.

8 HERRE, Franz: *Mária Terézia* (Budapest: Magyar Könyvklub 2001) 12.

9 Savoyai Eugén herceg 1736-ban így vélekedett: „A Pragmatica Sanctio csak akkor érvényesülhet, ha az államnak megvan mind a politikai, *mind a katonai ereje* ahhoz, hogy alkalmazza.” (HERRE: 8. l. 30.) Éppen a katonai erőnek volt híján a Habsburg Monarchia az 1730-as évek végén az orosz–oszmán háborúban való kudarcos részvétel következtében, amely azon túl, hogy gazdaságilag kimerítette a Monarchiát, tekintélyét is jelentősen csorbította Európában (lásd KÖKÉNYESI Zsolt: „Mária Terézia trónra lép” in: LACZÓ Ferenc, VADAS András, VARGA Bálint [szerk.]: *Magyarország globális története – A kezdetektől 1868-ig* [Budapest: Corvina 2023] 361–365., 362.).

érvényt a Pragmatica Sanctiónak Európában, s emiatt utóbbi – az osztrák örökösödési háború felől nézve – vitathatatlanul kudarcot vallott, a történetírás pedig jellemzően e kudarcra emlékeztet a Pragmatica Sanctióval kapcsolatban, legalábbis a 18. század történetének kontextusában. Jogi (jogtörténeti) szempontból ellenben kétségtelenül sikertörténetként tekinthetünk rá, amely célját elérte, ennek okaira kívánok a következőkben rámutatni. Jelen tanulmányban kizárólag a Pragmatica Sanctio jogtörténeti jelentőségére fókuszálok, tételgondolatként megfogalmazva azt, hogy az egy sikeres jogalkotási folyamat szüleményeként értékelhető, s a dokumentum politikai előzményeire csupán a legszükségesebb mértékben térek ki. E vizsgálat során először, úgy vélem, magyarázatra szorul, hogy mit értünk formai (jogforrási) és tartalmi értelemben Pragmatica Sanctio alatt.

A PRAGMATICA SANCTIO FORMAI ÉS TARTALMI MEGKÖZELÍTÉSBN

Terminológiai problémafelvetések és lehetséges válaszok, avagy a Pragmatica Sanctiónak nevezett pragmatica sanctio

Mit értünk Pragmatica Sanctio alatt? Adevkát-e ez a „nagybetűs” megnevezés? A – hazai és külföldi – szakirodalom nem képvisel maradéktalanul egységes álláspontot ebben a kérdésben. A *pragmatica sanctio* kifejezést jellemzően „örök érvényű törvényként”,¹⁰ „örök érvényű szerződésként”,¹¹ „törvényes megerősítésként”¹² fordítják, de közismert a „gyakorlati rendezés”¹³ interpretáció is. Ezek lényegében megfelelő, ugyanakkor pontatlan megközelítések, jogtörténeti szempontból kifogásolhatók. Ahhoz, hogy a *pragmatica sanctio* kifejezés eredeti jelentéstartalmának megismerésére, rekonstruálására kísérletet tegyünk, mindenekelőtt semlegesítenünk kell azt az elmúlt évszázadok során hozzátapasztott jelentéstartalomtól – anélkül azonban, hogy etimológiai vizsgálódásokba bocsátkoznánk. Ezért jelen tanulmány keretei között csupán egyetlen, 18. századi szerző meglátásain keresztül igyekszem illusztrálni, milyen jelentéstartalmat társítottak (illetve *társíthattak*) ehhez a kifejezéshez „a” Pragmatica Sanctio megalkotásának, elfogadásának és kihirdetésének időszakában. Johann Hübner német származású polihisztor 1711-ben megjelent lexikonjában a következőképp magyarázza a *pragmatica sanctio* kifejezést:

10 KATUS László: *A modern Magyarország születése 1711–1914* (Pécs: Kronosz 2021) 29.

11 IFJ. BARTA János: *Újjáépítés és modernizáció. Új remények a kétfejű sas árnyékában. 1699–1795* (Budapest: Kossuth 2020) 34.

12 SZABÓ PÁL Csaba: *A magyar állam története 1711–2006* (Budapest: Bölcsész Konzorcium 2006) 5.

13 KÉPES György: „310 éves az osztrák Pragmatica Sanctio” *JOG.történet*, 2023. április 17. 1.

„[A] Pragmaticae Sanctiones az egyházi és állami ügyekben egyaránt az általános jólét megőrzéséhez szükséges fontos ügyekről szóló ediktumok vagy általános leiratok [*rescripta generalia*], amelyeket a legfelsőbb tanácstestületek bocsátanak ki.”¹⁴ Hübner értelmezésében tehát a *pragmatica sanctio* elnevezés alatt olyan jogforrások értendők, amelyek kiemelt jelentőségű kérdéseket szabályoznak, s bár Hübner kibocsátó szervként tanácstestületeket („Raths-Collegiis”¹⁵) jelöl meg, megállapítását konkrét államtól függetlenül, kiterjesztőleg valamennyi legmagasabb szintű állami intézményre – különösen magára az uralkodóra is – vonatkoztathatjuk. Mai viszonyok között a *pragmaticae sanctiones* a sarkalatos törvényeknek feleltethetők meg, amelyek a rájuk vonatkozó speciális eljárási szabályokon kívül a különféle jogszabályok sorából az általuk szabályozott problémák társadalmi jelentősége okán kiemelkednek. Érdekes különben az a jogalkotói cél, amelyet Hübner e jogforrásnak tulajdonít – „az általános jólét megőrzése” olyan heterogén (jogi) kategória, amelynek a sokszínűségét a szerző példákkal is igyekszik érzékeltetni. E körbe tartozóként említi mindenekelőtt az 1598-ban IV. Henrik francia király által kiadott nantes-i ediktumot, „amely a protestánsoknak meghatározott helyeken istentiszteletük gyakorlásának szabadságát örök időkre biztosította”.¹⁶ Ugyan az „örök időkre” fordulatot Hübner kihagyta (vagy kifejejtette?) magából a *pragmatica sanctio* definíciójából, a fenti, illetve a következőkben ismertetett példákból mégis arra következtethetünk, hogy a *pragmaticae sanctiones* alkotói és kibocsátói a jogi normában szabályozott életviszony(oka)t örök vagy legalábbis hosszú időre igyekeztek rendezni.¹⁷ Hübner a *pragmaticae sanctiones* közé sorolja egyebek mellett a modern történettudományban gyakran a Szent Római Birodalom „alaptörvényének” nevezett, IV. Károly császár által kiadott német Aranybullát, illetőleg az 1555-ben, Augsburgban született vallásbékét. Előbbi alkotmányjogi, utóbbi vallásügyi szempontból bírt kiemelkedő jelentőséggel. A *pragmaticae sanctiones* által szabályozott tárgykörök változatlansága a szerző által rögzített példák alapján tehát vitathatatlan. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a 18. századi európai államokban a legritkább esetben készültek mérvadó jogszabályok különböző tanácstestületek nevében, ehelyett jellemzően az uralkodó nevében bocsátattak ki.¹⁸ Szemléletesen hívja fel a figyelmet Wilhelm Brauner osztrák jogtörténész arra, hogy a *pragmatica sanctio* kifejezés a kora újkor közjogászai és politikusai szemében alapvetően egy jogforrástípust jelölt.

14 HÜBNER, Johann: *Staats- Zeitungs- und Conversations-Lexikon* (Leipzig: Johann Friderich Gleditsch und Sohn 1711) 1130.

15 HÜBNER, 14. lj. 1130.

16 HÜBNER, 14. lj. 1130.

17 Ez a szófordulat némileg igazolja azokat a mai történetírásban élő, már említett álláspontokat, amelyek a VI. Károly-féle Pragmatica Sanctio nevét örök érvényű törvényként vagy szerződésként fordítják. A „törvényes megerősítés” viszont sem keletkezéstörténeti, sem tartalmi szempontból nem tűnik a dokumentum elnevezése megfelelő fordításának.

18 Gondoljunk például a korabeli pátensek, királyi rendeletek, oklevelek stb. bevezető soraira.

„[A dinasztia nőnemű tagjai öröklésének] kérdését tisztázandó, VI. Károly 1713-ban a több okiratból álló »pactumot«¹⁹ ünnepélyesen nyilvánosságra hozatta, s mindet »lex fundamentalissá«, illetve *pragmatica sanctio*vá minősítette, amelyek konkrét megjelölés végett »a« *Pragmatica Sanctio*vá váltak.²⁰

Különös tendencia figyelhető meg a magyar történetírásban a VI. Károly-féle *Pragmatica Sanctio* elnevezése kapcsán. Amíg ugyanis a 19. század és a 20. század első évtizedei közötti időszakban következtelenül, kis-, illetve nagybetűkkel egyaránt használták e terminus technicumot, addig a 20. század második felétől kezdve határozottan tulajdonnévként, nagy kezdőbetűkkel írták és írják e jogforrás nevét. Ez a változás számos feltételezésre ad okot. Valószínű, hogy a 19. század végén és a 20. század elején látens módon még mindig élt az a 18. századi eredetű felfogás, hogy az 1723. évi I–II(–III). törvénycikkek – inkább együttesen, mint külön-külön – maguk is *pragmatica sanctio*ók, azaz megkülönböztetett jelentőségű, mai kifejezéssel úgynevezett sarkalatos törvények voltak, de nem mindig együttesen e három törvénycikket nevezték *Pragmatica Sanctio*nak. Még 1935-ben is Szekfű Gyula módszeresen kisbetűvel hivatkozott e „törvénycikk-csomagra”,²¹ jóllehet ő lényegesen másként magyarázta a *pragmatica sanctio* elnevezést, mint más történészek. Magát a latin kifejezést spanyol eredetűnek tekintette, s az osztrák Habsburg-házon belüli örökösödés szabályozásának módja mögött spanyol kölcsönhatást feltételezett. Álláspontja szerint a spanyol királyi udvarban nevezték *pragmatica sanctio*nak azokat a politikailag és jogilag egyaránt jelentős nyilatkozatokat, amelyeket a király legszűkebb tanácsadó testülete előtt hirdettek ki, s amelyek tartalmilag jellemzően trónöröklési igényről való lemondást foglaltak magukban.²² Ez a hipotézis abból a szempontból igazolhatónak tűnik, hogy VI. Károly életvezetésében és udvartartásában egyértelműen kimutatható a spanyol királyi udvari hagyományok hatása, különösen a teátrális, szigorú és rendkívül részletesen szabályozott spanyol udvari etikett vonatkozásában. Alfred von Arneth, a Habsburg Monarchia, szűkebben a Habsburg-dinasztia és a bécsi udvar 18. századi történetének mai napig meghatározó kutatója mutatott rá arra, hogy Károly identitástudatára és önértelmezésére mily komoly hatást gyakorolt az, hogy a spanyol trón örökösének I. Lipót őt jelölte ki. Trónigénye érvényesítésében vallott kudarcát sokáig – *de iure* a spanyol trónigényről V. (Bourbon) Fülöp javára való lemondását tartalmazó okirat 1725. április 30-án általa történt aláírásáig,²³ *de facto* élete végéig – képtelen volt belenyugodni. Arneth ezzel kapcsolatban így fogalmaz:

19 Az 1703-ban kötött *pactum mutuae cessionis et successionis*.

20 BRAUNEDER, Wilhelm: *Geschichte der österreichischen Staaten. Ein Grundriß* (Wien: Karolinger 2019) 95.

21 HÓMAN, SZEKFŰ, 7. lj. 332–338.

22 HÓMAN, SZEKFŰ, 7. lj. 332–333.

23 IFJ. BARTA JÁNOS: *Mária Terézia* (Budapest: Gondolat 1988) 22.

„Ifjúkorában [Károly] minden [...] cselekedete arra irányult, hogy megszerezze magának Spanyolország koronáját. Oly vakmerően adta át magát e törekvésnek, hogy ha egyedül rajta múlt volna, és követhette volna érzelmeit, szívesen lemondott volna a császári koronáról, az osztrák és magyar tartományok birtoklásáról, hogy Spanyolországban maradjon, és betöltse ezen ország trónját.”²⁴

Az 1723. évi I., II. és III. törvénycikk megnevezésének „helyesírása” csak a 20. század második felében tisztult le, immáron tulajdonnévként, nagy kezdőbetűvel. Utóbbi azonban egyfelől a fentiekben rögzített jogtörténeti okok miatt kifogásolható – tudniillik azért, mert e latin kifejezés a 18. századi (német és spanyol) jogi terminológiában egy jogforrástípust, s nem egy konkrét jogi dokumentumot jelölt. Másfelől az elnevezés adekvát vagy inadkvát volta annak is függvénye, hogy tartalmilag pontosan mit értünk a „nagybetűs” Pragmatica Sanctio alatt. Ezzel a kérdéskörrel eladdig sem a külföldi, sem a hazai szakirodalomban nem foglalkoztak elvi éllel. Hagyományosan magát a VI. Károly által bevezetett – inkább megújított – trónöröklési rendet és ezek jogszabályi (jellemzően törvényi szintű) manifesztációját nevezik Pragmatica Sanctiónak. Azonban rá kell mutatni arra, hogy külön „nemzeti” Pragmatica Sanctiók megkülönböztetése jogtörténeti szempontból értelmezhetetlen. Kétségtelen, hogy a VI. Károly által kihirdetett trónöröklési – és a Habsburgok jogára alatt csoportosuló államalakulatok²⁵ közötti jogi köteleket első alkalommal rendező, további alkotmányjogi – szabályokat a Habsburg Monarchián belüli államok ország-, illetve tartományi gyűlései egyesével fogadták el és cikkelyezték be. Ugyanakkor ezek a jogszabályok jogi lényegüket tekintve apróbb különbségek ellenére – ilyen volt például a magyar törvénycikkekben a szabad királyválasztási jog fenntartása (1723. évi II. tc. 11. §²⁶) – megegyeztek, s legfeljebb szóhasználatuk, szövegszerkesztésük, illetőleg fogalmazásmódjuk vonatkozásában tértek el egymástól. Ez azonban nem volt véletlen, elvégre az uralkodónak és tanácsadóinak éppen az volt a törekvése e rendelkezések törvénybe iktatásával, hogy egy olyan egységes öröklési szabályozást vezessenek be a Habsburg Monarchia tagországaiban, amely azon túl, hogy egy-egy adott államon belül garantálta a dinasztia hatalmi kontinuitását, egyben belső jogi norma formájában rendezte az adott államnak az államkonglomerátum többi országához fűződő jogi kapcsolatát. Ennek a szabályozásnak pedig fő csapásvonaláiban és legfontosabb pontjaiban feltétlenül egységesnek kellett lennie valamennyi tag-

24 ARNETH, Alfred Ritter von: *Maria Theresia's erste Regierungsjahre. Erste Band 1740–1741.* (Wien: Wilhelm Braumüller 1863) 4.

25 Ennek kapcsán szemléletes Thomas Winkelbauer osztrák történész meglátása, aki a Habsburg Monarchiát „rendi államok monarchikus uniói alkotta monarchikus uniónak és különböző tartományokból összeálló államok összetett államának” titulálta (lásd PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* [Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet 2022] 84.).

26 ZÉTÉNYI, I. lj. 272–273.

államban. A bécsi udvar ugyanis így tudta a rendi-képviseleti szervek bevonásával és egyetértésével, tehát békés és jogszerű eszközökkel elérni azt, hogy a tagállamok maguk deklarálják a Habsburg Monarchia mint államközösség, azaz (alkotmány) jogi konstrukció – közvetett – létrejöttét azáltal, hogy elismerték ezen entitás feloszthatatlan és elválaszthatatlan egységét (együtt birtoklását), következésképpen hűségüket is az összetartozást szó szerint megtestesítő uralkodóhoz.²⁷ Tartalmilag tehát alapvetően kizárólag kronológiai értelemben, a törvénybe iktatás eltérő időpontjai alapján tehetünk különbséget „nemzeti”, azaz például osztrák, magyar, erdélyi stb. Pragmatica Sanctiók között. Tágabb, szupranacionális vagy absztrakt (konkrét államtól független) értelemben a Monarchia tagállamaiban közös, VI. Károly által meghatározott és az 1713. április 19-én nyilvánosságra hozott,²⁸ illetve ezzel egyidejűleg módosított örökösödési szerződésben gyökerező trónöröklési és alkotmányjogi szabályokat nevezhetjük együttesen, „nagybetűvel” Pragmatica Sanctiónak.²⁹ Ezzel szemben szűkebb, konkrét, területiális kontextusban maguk az e közös szabályokat rögzítő jogforrások minősültek – legalábbis Johann Hübner definíciójára támaszkodva – *pragmatica sanctiónak*.³⁰

Kronológiai ellentmondások a becikkelyezés körül

E fejezet zárásként úgy vélem, érdemes egy pillantást vetni a Pragmatica Sanctio elfogadásának folyamatára a Habsburgok uralma alá tartozó tartományokban, ez ugyanis kiválóan szemlélteti az érintett államokon belüli, részben működő, részben

- 27 Ebben az értelemben nem konkrétan VI. Károlyhoz, hanem az uralkodóhoz – mint konkrét személytől független intézményhez, tehát lényegében a Habsburg-dinasztiához – való hűségükre vállaltak alkotmányos kötelezettséget.
- 28 IFJ. BARTA, 23. lj. 19.
- 29 A továbbiakban a Pragmatica Sanctio kifejezést én is ezzel a jelentéstartalommal használok.
- 30 Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a magyar (!) alkotmánytörténetben Pragmatica Sanctio alatt hagyományosan az 1723. évi I., II., III. törvénycikkeket „mint egy szerves, összefüggő törvényalkotási tényt [értik], a melynek egyes részeit, noha azok külön törvénycikkelyekbe vannak is foglalva, egymástól elválasztani és külön törvényalkotási egészekként felfogni nem lehet, mert egyik a másikból indul ki, egyik a másiknak folyománya”. (FERDINANDY, SCHILLER, 4. lj. 7.) Ebben az utóbbiakban szemléltetett, hagyományos, magyar alkotmánytörténeti megközelítésben helytálló lehet a „nagybetűs” Pragmatica Sanctio megnevezés, ugyanis ez ugyanazt juttatja kifejezésre, amit a Pragmatica Sanctio mint absztrakt fogalom: azt, hogy e törvénycikkek, mint egységes, egymással összetartozó jogszabályok, a VI. Károly nevéhez fűződő, dinasztikus trónöröklési és alkotmányjogi szabályokat tartalmazzák. Mi több, ez az elnevezés intertextualitásként értékelhető a magyar törvénycikkek és a Habsburg-ház 1713-ban nyilvánosságra hozott örökösödési szabályzatának jegyzőkönyve között, utóbbi lapjának fejrészére ugyanis a „pragmatica sanctio” feliratot írták, s valószínűleg emiatt vált közismertté ezen a néven a dokumentum (lásd IFJ. BARTA, 23. lj. 19.).

csupán névlegessé vált alkotmányos-politikai intézmények sokaságát. Másfelől kutatásom során a vonatkozó szakirodalom tanulmányozását követően arra a – hazai történetírásban eladdig páratlan – következtetésre jutottam, hogy a becikkelyezési kronológiai sorrendjét illető konszenzus hiányzik a történettudományból. Ezt az anomáliát kívánom szemléltetni a következőkben néhány történeti/jogtörténeti állásponton keresztül.

„1720-ban a cseh országgyűlés, a stájer, karintiai, krajnai, tiroli tartománygyűlések, az erdélyi országgyűlés; 1721-ben az alsó- és felső ausztriai tartományok bölintottak rá. A dinasztia egyik utolsó országaként Magyarország nyilvánította ki egyetértését 1722-ben (az 1723. évi 1-3. törvénycikkekben), majd 1723-ban a németalföldi, 1725-ben a lombardiai rendi gyűlések is igent mondtak” – vélekedik Mezey Barna.³¹

Ezt kiegészíthetjük Franz Dominicus Häberlin 1746-ban megjelent, s a Pragmatica Sanctio keletkezéstörténetét, illetve annak törvénybe iktatásától számított utóéletét tárgyaló műve alapján a trónöröklési rendnek a sziléziai rendek általi, 1720. október 21-én történt elfogadásával. Hozzá kell tenni továbbá, hogy Häberlin Mezey, illetve az általa hivatkozott Gonda–Niederhauser-mű álláspontjától eltérően határozottan úgy vélte, hogy a cseh rendek a Pragmatica Sanctiót egy korabeli tudósítással (!) ellentétben nem 1722-ben, hanem rövidebb idővel Károly cseh királlyá koronázása előtt, 1723-ban fogadták el. Másfelől ő a Pragmatica Sanctiónak az alsó- és felső-ausztriai rendek általi akceptálását 1720. április 30-ára datálja. Ezen túlmenően a Pragmatica Sanctio németalföldi elfogadásának folyamatát is bemutatja – beszámolója szerint a Brabanti Hercegség Brüsszelben egybegyűlt rendjei 1723. július 6-án, majd augusztus 22-én a Flamand Grófság rendjei genti tartományi gyűlésükön vetették alá magukat a módosított trónöröklési rendnek. A Milánói Hercegségben Häberlin szerint nem a rendek fogadták el a Pragmatica Sanctiót, hanem azt gróf Collredo milánói helytartó VI. Károly utasítása alapján 1725 májusának első napjaiban proklamálta.³² A magyar történetírásból még egyetlen 18. század-kutató történész, ifj. Barta János álláspontját emelném ki e kérdésben, ő ugyanis a fent vázolt nézeteket részben ötvözi, részben másként datálja a becikkelyezési mozzanatokat. Szerinte

31 MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány” *Századok*, 2023/3. 495–513., 505–506., illetve az általa idézett GONDA Imre, NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség* (Budapest: Gondolat 1987) 109.

32 HÄBERLIN, Franz Dominicus: *Abriß einer umständlichen Historie Der Pragmatischen Sanction Von deren Errichtung bis auf den Todt Kayser Carls VI.* (Helmstädt: gedruckt bey Paul Dieterich Schnorrn 1746) 10–13.

„Alsó-Ausztria rendi gyűlése 1720. április 22-én fogadta el a Pragmatica Sanctiót, s még ugyanazon évben a sziléziai rendek, majd Csehország, Krajna, Karintia, Stájerország és a többi osztrák tartomány is csatlakozott hozzájuk. A magyar rendek az 1722/23-i országgyűlésen iktatták törvénybe mind a nőági örökösödést, mind a birodalom feloszthatatlanságát. Legkésőbb került sor az elfogadtatására a spanyol örökségből nyert tartományokban: Osztrák-Németalföldön (1724) és az itáliai birtokokon (1725).”³³

Annak megválaszolása viszont, hogy mi okozza ezt az egyet nem értést a történetírásban a Pragmatica Sanctio különböző, Habsburg-uralom alatt álló tartományok általi elfogadásának időpontja kapcsán, önálló kutatás tárgyát kell hogy képezze, jelen tanulmány tárgyköre ugyanis erre már nem terjed ki.

TÖRVÉNY VAGY SZERZŐDÉS?

A Pragmatica Sanctiót érintő terminológiai problémafelvetések mellett lehetetlen nem kitérni egy olyan kérdéskörre, amely a magyar jogtörténészek és alkotmányjogászok körében a 20. század első harmadában merült fel, s amely a Pragmatica Sanctio tartalmi mibenlétének tisztázásához is szükséges. Az kétségtelen, hogy – Ferdinandy Gejza már idézett megállapítására visszautalva – a magyar alkotmánytörténetben Pragmatica Sanctio alatt hagyományosan az 1723. évi I., II., III. törvénycikkeket együttesen értették, viszont egyesekben felmerült az a kérdés, hogy az e jogszabályokban rögzített rendelkezések jogforrási értelemben minek tekinthetők. Annak, aminek formai szempontból tekintendők: törvénycikk(ek)nek? Vagy talán a Habsburg-ház és a magyar nemzet közötti „kötésnek”, azaz valamiféle szerződésnek? Semmi meglepőt nem találhatunk abban, hogy az utóbbi „kontraktuális” nézet kevés visszhangra talált a magyar szakirodalomban. Jóllehet a magyar történeti alkotmány sem volt önellentmondásuktól mentes ebben a tekintetben, ugyanis bár csírájában, de magában hordozta annak az elméleti-dogmatikai vitának a magját, amely végül a 19. század utolsó éveiben ténylegesen kibontakozott. A gyakorta kiegyezési törvénynek titulált 1867. évi XII. törvénycikk ugyanis az előbeszédben, illetve az 1. és a 2. §-ban egyaránt *alapszerződésnek* nevezte „a pragmatica sanctiót”.³⁴ Ez a megfogalmazás azonban számos kérdést vet fel. Ha ugyanis a Pragmatica Sanctiót szerződésként fogjuk fel, az egyidejűleg a Habsburg-ház és a magyar rendek közötti, egyeztetés útján létrejött, a dinasztia trónöröklésének szabályozását

33 IFJ. BARTA, 23. lj. 21–22.

34 Kisbetűvel! Lásd 1867. évi XII. törvénycikk a magyar korona országai és az Ő Felseje uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. (ZÉTÉNYI, 1. lj. 401.)

tartalmazó korábbi törvénycikkek³⁵ jogi minősítésének megkérdőjelezését is maga után vonná. Ez azonban jogi (jogtörténeti) szempontból semmiképp sem tartható álláspont. Sem az 1547-es, sem az 1687-es országgyűlés alkalmával nem volt szó szerződéskötésről. Nem is lehetett volna, hiszen a trónöröklés kérdésére mindkét rendi gyűlés során egy alapvető alkotmányos jelentőségű, belső jogi kérdésként tekintettek. Az akkor trónon ülő magyar király az e kérdés eldöntése tekintetében hatáskörrel rendelkező alkotmányos szerv, az országgyűlés keretében egyezett meg a magyar rendekkel a Habsburg-ház öröklési jogának törvénycikkbe iktatásáról – tehát a jogtörténeti szakirodalomban törvényalkotásnak nevezett (minősített) tárgyalási folyamat végeredménye nem szerződés, azaz magánjogi,³⁶ hanem egy közjogi jogforrás, törvénycikk lett mind 1547-ben, mind 1687-ben, s 1723-ban egyaránt. Különösen érdekes, hogy „a haza bölcse”, Deák Ferenc hivatkozott előszeretettel „alapszerződésként” a Pragmatica Sanctióra.³⁷ A kiegyezési törvényben még esetleg tekinthetnénk rá pillanatnyi tévedésként, azonban Deák szisztematikusan az alapszerződés terminust használta.³⁸ Ez a szóhasználat viszont inadekvátnak tűnik, s már a 20. század elején is bírálták. Edmund Bernatzik osztrák közjogász

35 Ideértendő az 1547. évi V. törvénycikk (lásd SALAMON Ferencz: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története* [Pest: Ráth Mór 1866] 48.), továbbá az 1687. évi II–III. törvénycikk (lásd FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen* [Budapest: Athenaeum 1922] 51–52.).

36 Napjaink hazai (jog)történetírásában is akadnak olyan nézetek, amelyek minden további nélkül szerződésnek minősítik e jogforrást. Tóth Noémi Nóra például 2022-ben a következőképp nyilatkozott e kérdésben: „[...] figyelembe kell venni azt a tény is, hogy az 1723. évi I. és II. törvénycikk nemcsak törvényeknek, hanem kétoldalú államjogi vonatkozású törvényekké emelt szerződéseknek is tekinthetőek a nemzet és az uralkodóház között [...]. Mivel nem két állam, hanem egy állam és az uralkodóház kötötte egymással, ez nem klasszikus nemzetközi szerződés, hanem a magánjog [sic!] szabályai szerint elbírálandó szerződéses megállapodás.” (TÓTH Noémi Nóra: „A Pragmatica Sanctio és annak értelmezései” *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2022/3. 62–71., 68.). Érdemes kiemelni továbbá Máthé Gábor jogtörténész következő megállapítását: „A Pragmatica Sanctio egy olyan kétoldalú szerződésnek tekintendő, amely mindkét félnek kötelezettséget jelentett: a magyar rendek viszont azzal, hogy lemondtak a királyválasztási jogról, cserébe megkapták a hatalomban való részesedésük közjogi biztosítékait, ami egyben az önálló államiság létét is kifejezte. [...] Ám a Pragmatica Sanctio olyan »szövetség«, olyan védelmi kötelezettség is volt, amely az örökös tartományokat és Magyarországot bármilyen oldalról ért, kívülről jövő támadás (contra vim externam) esetére közös katonai fellépést írt elő.” (MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század* [Budapest: Gondolat 2021] 39.)

37 Ebben az értelemben az 1723. évi I., II., III. törvénycikkekre.

38 Lásd például a következő, tőle származó gondolatot: „[...] az 1723-ki sanctio pragmatica pedig [...] az uralkodóház leány-ágának öröködését és ezen öröködés föltételeit megállapító alapszerződés.” (DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz* [Pest: Pfeifer Ferdinánd 1865] 20.)

egy, a Pragmatica Sanctiót vizsgáló, 1915-ben megjelent tanulmányában³⁹ részletesen igyekezett magyarázatot adni arra vonatkozóan, hogy a Pragmatica Sanctio miért nem tekinthető szerződésnek. Ugyanakkor „ez [...] nem akadályozta meg Deákot abban, hogy az 1867: XII. t.-cz.-ben helytelenül szerződésnek ne nevezze a Pragmatica Sanctiót az uralkodóház és az ország, azaz a rendek közt”⁴⁰ Mai szemmel végképp érthetetlen, hogy Deák egy törvénycikket, bár tartalma folytán megkülönböztetett jelentőségű jogforrás volt ugyan, miért nevezett az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság közötti alapszerződésnek. Bizonyos értelemben az alaptörvény terminus is megfelelőbb lett volna, amely az osztrák történetírásban gyakran előfordul, jóllehet a továbbiakban levezetett jogtörténeti érvek miatt az sem maradéktalanul helytálló megnevezés. Marczali ebben a kérdésben Deák védelmére kelt, s – mindazonáltal nem maradéktalanul objektív okok miatt⁴¹ – elvetette Bernatzik véleményét. Ezt azzal igazolja, hogy elméletileg már az 1722/23. évi országgyűlés idején is szerződésnek nevezték az Erdődy grófok a módosított trónöröklési rend és az államközösség együttes birtoklásának szabályait rögzítő majdani törvénycikkeket – jóllehet azt a forrást vagy azokat a forrásokat, amely(ek)-re ezen álláspontját alapította, nem jelölte meg. Ez azonban távolról sem reprezentatív adat, azaz egy grófi család véleménye nem támaszt(hat)ja alá azt a vélt vagy valós tény, hogy az 1720-as években (alap)szerződésként tekintett volna a Pragmatica Sanctióra a magyar politikai közvélemény.⁴² Egy Marczali szerkesztésében, 1902-

39 BERNATZIK, Edmund: *Neues über die pragmatische Sanktion* (Wien: Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht 1915). Magyar körökben Marczali Henrik reagált rá részletesen, s az ő válsziratán keresztül idézem Bernatzik gondolatait.

40 MARCZALI Henrik: „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban” *Budapesti Szemle*, 1915/467. 190–200., 191.

41 Értve ezalatt Marczali ellenszenvét Bernatzikkal szemben (lásd MARCZALI, 40. lj. 190.).

42 Ugyanakkor a III. Károly által összehívott és Esterházy Pál nádor vezetése alatt működő, magyar főurakból és főpapokból álló consilium az uralkodó számára készített javaslatában a trónöröklés és „valamennyi örökös országok és tartományok [ideértve a Magyar Királyságot is!]” közötti államjogi kapcsolat kérdésének rendezését szerződéses úton vizionálta. Megállapítható tehát, hogy valóban létezett a legfelsőbb magyar politikai körökben diskurzus arra vonatkozóan, hogy e kiemelt jelentőséggel bíró alkotmányos kérdéseket törvénycikkek helyett államközi szerződésben rendezzék (lásd SZALAY László: „Adalékok az 1723: I. – 3. törvénycikkek keletkezéséhez” *Budapesti Szemle*, 1864/19. 267–269). (Zárójelben megjegyzendő, hogy különben ez a helyzet kiválóan demonstrálja a Habsburg Monarchia tagállamai közötti, messzemenően laza jogi kapcsolatot, amennyiben azok egy ilyen szerződéskezési folyamatban szuverén – lényegében egymástól független – államokként szerepeltek volna.) Ennek ellenére az „alkotmányozó” országgyűlés 1722/23-ban mégis a jogszabályi forma mellett döntött. Ezt hangsúlyosan figyelembe kell vennünk annak a kérdésnek az eldöntése során, hogy a Pragmatica Sanctio törvénycikkeknek vagy tartalmilag (formailag semmiképp) szerződésnek tekinthető-e, a törvényhozás eredménye ugyanis előbbi és nem utóbbi lett, amelyet így szerződéssé „átértelmezni” a magyar rendi országgyűlés szándékainak és akaratának retrospektív felülírásaként értékelhető.

ben megjelent másik, kora újkori egyetemes történetet tárgyaló műben⁴³ külön fejezet foglalkozik a Pragmatica Sanctio történetével, ebben pedig megismétlésre kerül a fenti álláspont: „A magyar országgyűlés tárgyalásából így nagyfontosságú, két oldalú szerződés származott a királyi dynastia és a nemzet közt.”⁴⁴ A Pragmatica Sanctiót szerződésnek tekintők között jelen tanulmány keretei között egyetlen további személy, Horváth János 1898-ban megjelent műve⁴⁵ megkerülhetetlen, aki szenvedélyes érvelésében a Magyar Jogászegylet tagjai előtt a magyar történeti alkotmányt az angollal összevetve idealizálta. Szemléletmódját egyetlen gondolata szemléletesen összegzi:

„1723-ig tehát, vagyis a becikkelyezésig az úgynevezett *pragmatica sanctio* Magyarországra nézve nem létezik, s kötelező sem lehetett. A nőági örökösödés kiterjesztése Magyarországra nézve ünnepélyes és viszonyos szerződés által történt, illetőleg meghatározott föltételek mellett a fejedelem és a nemzet egyesült akaratából jött létre s törvénybe iktatott.”⁴⁶

Különben a „kontraktuális” nézet feltehetőleg abban gyökerezett, hogy maga a Pragmatica Sanctio originálisan egy, a Habsburg-családon belüli, házi örökösödési szerződés⁴⁷ volt, amelyet VI. Károly 1713. április 19-én, Bécsben olvastatott fel a Titkok Tanács tagjai előtt.⁴⁸ A Habsburgok jogára alá tartozó államok jogalkotása azonban a Pragmatica Sanctio tekintetében nem egyszerűen abban állt, hogy e szerződést minden további nélkül becikkelyezték⁴⁹ – különösen nem volt ez igaz a magyar

43 MARCZALI Henrik (szerk.): *Nagy képes világtörténet 9. Az újkor III. rész: Az absolutismus kora* (Budapest: Franklin-Társulat – Révai Testvérek 1902).

44 MARCZALI, 43. lj. 400.

45 HORVÁTH János: „Az 1722/23. I. II. III. törvénycikkek által elfogadott Pragmatica Sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban” in: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 16. kötet 4. füzet. (Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája 1898) 3–105.

46 HORVÁTH, 45. lj. 30.

47 Az 1703-ban kötött s egy évtizeden keresztül szigorúan titokban tartott *pactum mutuae successionis*, azaz a József és Károly főhercegek között létrejött kölcsönös örökösödési megállapodás (lásd POÓR János: „A Pragmatica Sanctio történetéhez” in: GERŐ András, NAGY Beatrix [szerk.]: *Mária Terézia a magyarok királynője [1740–1780]* [Budapest: Habsburg Történeti Intézet 2018] 151–177.; magát a dokumentumot latin, illetve német nyelven lásd TURBA, Gustav: *Die Pragmatische Sanktion: authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen*. [Wien: im kaiserlich-königlichen Schulbücher-Verlage 1913] 30–40.).

48 IFJ. BARTA, 23. lj. 19.

49 Ez ugyanis közvetetten azt jelentené, hogy a Monarchia különböző tagállamai nem saját tartományuk vagy országgyűlésük konszenzusos döntése alapján emelték be belső jogukba a Pragmatica Sanctiót, hanem az uralkodói utasításnak engedelmessé, azaz már maga a királyi rendelet kötelező erővel bírt rájuk nézve. Ezt a tézist azonban az a tény erősíti meg, hogy végül maga Károly hívta össze a különböző tartományok rendi gyűléseit, amelyekről kérte a módosított trónöröklési rend és a tartományok államjogi kapcsolatát

rendi országgyűlésre.⁵⁰ Különösen Wenzel Lustkandl osztrák közjogász volt annak a nézetnek a képviselője, hogy a Pragmatica Sanctio már 1713-ban történt kihirdetésének tényénél fogva a Magyar Királyságot és az Erdélyi Fejedelemséget egyaránt kötelezte.

„Nyilvánvalóan következik, ahogy az [Lustkandl fejtegetései] nélkül is magától értetődő lenne, hogy a Pragmatica Sanctiót az örökös tartományokhoz hasonlóan a Magyar Királyságra és Erdélyre vonatkozóan ugyanúgy megállapították és már az első alkalommal egyidejűleg [kötelező hatályát] ezen országokra nézve is kihirdették. Tehát a Pragmatica Sanctio rendelkezéseinek beemelése az 1723. évi törvényekbe nem volt más, mint éppen a Pragmatica Sanctio becikkelyezése.”⁵¹

Ez azonban az elfogadott törvénycikkeket tekintve azért tévedés, mert összevetve azokat az 1713-ban nyilvánosságra hozott, dinasztiai belüli öröklési szabályzattal, egyértelműen kiütközik, hogy a két dokumentum csupán – részleges – tartalmi, de nem szövegszerű átfedésben áll egymással,⁵² másfelől az uralkodó a trónöröklés rendjét egyoldalúan nem szabályozhatta a rendek beleegyezése nélkül.⁵³

Megállapíthatjuk tehát, hogy a Pragmatica Sanctio távolról sem tekinthető szerződésnek, elfogadása – becikkelyezése – pedig szerződéskötési aktusnak. Egyrészt maga a rendi kori magyar törvényalkotási folyamat jellege, körülményei zárják ki ennek megállapítását, másrészt a szabályozott tárgykörök kiemelt alkotmányos jelentősége, illetve belső jogi minősége. A Pragmatica Sanctio, amennyiben szerződésként tekintenénk rá, kizárólag nemzetközi szerződés lehetett volna. Ez azonban fogalmilag kizárt volt, hiszen a kontraktus „alanyi” értelemben a magyar királyi

rendező szabályok elfogadását. Végeredményben tehát a rendek saját döntésén alapult a Pragmatica Sanctio becikkelyezése.

- 50 A magyar rendi országgyűlést összehívó királyi regális *expressis verbis* nem is említette a nőági öröklés tárgykörét az országgyűlés összehívásának okai között. A magyar királyi udvari kancellária által készített meghívólevélben még benne szerepelt, ezt azonban a Titkos Konferencia kitörölte belőle, s igyekeztek csupán általánosságban utalni az országgyűlés során rendezni szükséges kérdések körére (MARCZALI Henrik: *Mária Terézia és kora* [Budapest: Laude é. n.] 211–212.). A rendek végül úgy ítélték meg, hogy politikai szempontból számukra előnyösebb lesz, ha maguk ajánlják fel a trónöröklési jog kiterjesztését a dinasztia nőnemű tagjaira is. Végeredményben az 1723. évi II. törvénycikk a VI. Károly ágyékából származó férfi örökösöknek, ilyenek nem léte esetére a nőági örökösök számára biztosított elsőbbséget, másodsorban – tehát abban az esetben, ha Károlynak sem fi-, sem nőnemű leszármazói nem lettek volna – következtek I. József és harmadsorban I. Lipót – törvényes és katolikus – leszármazói (lásd ZÉTÉNYI, 1. lj. 272.).
- 51 LUSTKANDEL, Wenzel: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht* (Wien: Wilhelm Braumüller 1863) 226.
- 52 Vö. TURBA, 47. lj. 48–53., illetve ZÉTÉNYI, 1. lj. 269–273.
- 53 KOSÁRY Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867* (Budapest: Háttér Lap- és Könyvkiadó 1990) 41.

címet viselő III. Károly, illetve a magyar rendek között állhatott volna fenn, viszont ebben a viszonyrendszerben egyikük sem minősült nemzetközi jogalannak. Másfelől az 1723. évi I., II., III. törvénycikkekben szabályozott kérdések alapvetően belső jogi és nem államközi jellegűek voltak, következésképpen belső jogi jogforrásnak kellett e szabályokat tartalmaznia. Az 1723. évi II. törvénycikkből ugyanis a dinasztia trónöröklési szabályainak módosításán túl a magyar rendek nem a Habsburg Monarchiához mint nemzetközi jogi konstrukcióhoz, hanem „Ő legszentségesebb császári és királyi felsége, legkegyelmesebb uruk iránt”⁵⁴ – kiterjesztőleg az uralkodóházhoz – való hűséget deklarálták, ami lényeges különbség. Ugyan „a törvény nem szerződés, de köti a királyt is”⁵⁵ – mutat rá Bernatzik. Egy szerződés esetében egyértelműbb, hogy belőle a részes feleknek milyen jogai és kötelezettségei származnak. Egy törvény esetében azonban ez nem mindig kézenfekvő. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy csak az köti akár a királyt, akár a rendeket, ami a törvény szövegéből *expressis verbis* kiolvasható. A Pragmatica Sanctiót rögzítő törvénycikkek esetében éppen ez a helyzet állt elő. A rendek szövetségükön kötelezettséget vállaltak a megállapított trónöröklési rend tiszteletben tartására és garantálására, míg a királyra az a kötelezettség hárult, hogy „a [törvénycikkből] említett utódlást”⁵⁶ tartsa fenn, hiszen a rendek csak azt fogadták el, az esetleges jövőbeni módosításokat nem.⁵⁷ A vonatkozó törvénycikkekből közvetett módon fakadt a királyt és a rendeket egyaránt terhelő kölcsönös védelem kötelezettsége.⁵⁸ Az 1867-es kiegyezés során éppen utóbbi jutott meghatározó szerephez.

Végül, ahogy arra már utalás történt, rá kell mutatni, hogy a Pragmatica Sanctio a Habsburg Monarchia „alaptörvényének” sem nevezhető.⁵⁹ Ahhoz ugyanis, hogy ilyen magas szintű jogszabályról beszéljünk, szükség van alacsonyabb szintűekre is, amelyekkel szembeállítva az adott jogi normát „alap-törvénynek” titulálhatjuk. A Habsburg Monarchiának nevezett államkonglomerátumból azonban teljes fennállása idején hiányzott egy olyan szupranacionális jogréteg, amelyet a tagállamok belső jogrendszerétől markánsan el lehetett volna különíteni, s amelybe egy ilyen

54 1723. évi II. törvénycikk 4. § (ZÉTÉNYI, 1. lj. 272.).

55 MARCZALI, 40. lj. 193.

56 1723. évi II. törvénycikk 8. § (ZÉTÉNYI, 1. lj. 272.).

57 FERDINANDY, SCHILLER, 4. lj. 11.

58 Uo.

59 Különösen az osztrák történetírásban hivatkoznak gyakorta „Grundgesetz” megjelöléssel a Pragmatica Sanctióra, lásd például SCHNEIDER, Karin: „Zwischen »Monarchischer Union von Ständestaaten« und Gesamtstaat. Die Habsburgermonarchie im 18. und 19. Jahrhundert” in: SCHENNACH, Martin P. (Hrsg.): *Rechtshistorische Aspekte des österreichischen Föderalismus* (Innsbruck: Verlag Österreich 2015), valamint BRAUNEDER, Wilhelm: „Die Pragmatische Sanktion als Grundgesetz der Monarchia Austriaca von 1713 bis 1918” in: BRAUNEDER, Wilhelm: *Studien I: Entwicklung des Öffentlichen Rechts* (Frankfurt am Main: P. Lang 1994), illetve BRAUNEDER, Wilhelm: *Geschichte der österreichischen Staaten. Ein Grundriß* (Wien: Karolinger 2019).

alaptörvény-jellegű jogforrás beépülhetett volna.⁶⁰ Másfelől, mivel a tagállamok a Pragmatica Sanctio becikkelyezése során nem a Habsburg Monarchiához mint államalakulathoz, hanem a Habsburg-házhoz való hűségüket deklarálták örök időkre, e „tartományi” jogszabályokból kiindulva csupán közvetetten állapítható meg a Monarchia létrejötte, elvégre nem ezen államszövetség létrehozása volt a cél a Pragmatica Sanctio rendelkezéseinek törvénybe iktatásával. A Habsburgok trónutódlásának kontinuitását a Pragmatica Sanctio előtt – s jogforrási értelemben voltaképpen ezt követően is, bár immáron közös elvek alapján – a Monarchia országainak saját, „nemzeti” joga, azaz individuális, egymástól jogilag teljesen független belső jogi jogszabályok garantálták. Ez egyben kifejezésre juttatta a tagállamok közötti államjogi kapcsolat lazaságát, perszónáluniós jellegét is. Az államkonglomerátum mint jogi entitás léte ugyanis nem egy egységes, szupranacionális jogszabályon (például nemzetközi szerződésen), „alaptörvényen” alapult, amelyet a tagállamok egyenként becikkelyeztek alkotmányos jelentőségű szabályaik közé, hanem külön-külön az egyes országoknak az uralkodóval, tágabban az uralkodóházzal szembeni hódolatán és ígéretén (alkotmányos kötelezettségvállalásán) a dinasztia uralma folytonosságának biztosítását illetően. Ez jelentette a 18. század folyamán megújuló Habsburg Monarchia alkotmányjogi alapkövét.

MIÉRT VOLT SZÜKSÉG A PRAGMATICA SANCTIÓRA?

Noha jelen tanulmány elsősorban a Pragmatica Sanctio alkotmánytörténeti jelentőségének vizsgálatára törekszik, a majdani konklúziók szempontjából mégis elengedhetetlen annak megvilágítása, hogy mi indukálta a Pragmatica Sanctio megalkotását. Ennek okai ugyanis messze túlmutatnak a nőági trónöröklés ügyén, tágabban VI. Károly uralkodásán, s 1722–1723-hoz képest évtizedekkel korábban végbement folyamatokban keresendő. Röviden és tömören, a Habsburg-ház hatalmi bázisának, súlypontjainak Közép-Európáról Kelet-Közép-Európára, a Szent Római Birodalomról a Habsburg Monarchiára való áthelyeződése húzódik meg a Pragmatica Sanctio elfogadtatásához vezető jogalkotási program kiötlése mögött. A következőkben ezt tekintem át részletesebben.

60 Erre Kovács Zsolt koraujkor-történész a következőképpen utal: „Az 1526/27-ben keletkezett Habsburg Monarchia a rendi államok monarchikus szövetségként jött létre, és egészen 1918-as széteséséig egy »összetett állam«, egy »összetett monarchia« maradt. Még maga a három, 1526-ban perszónálunióval összekötött országcsoport – az Osztrák Örökös Tartományok – a cseh és magyar országcsoportok – sem tekinthetők semmiképpen egységes jogrendszer által irányított területi államnak, hanem eltérő időpontban perszónálunióra lépő országok konglomerátumának. A kora újkori Habsburg Monarchia, tehát pontosan fogalmazva a rendi államok monarchikus unióinak monarchikus uniója és egy összetett államokból összetett állam volt.” (Kovács Zsolt: *XIV. Lajos és I. Lipót hatalmi versengése a Theatrum Europaeum tükrében* [Budapest: L'Harmattan 2020] 23.)

A fent rögzített változás háttérében az európai nagyhatalmi erőviszonyok 17. századi átrendeződésének komplex folyamata áll. Anélkül, hogy ebben behatóbban elmélyednénk – mivel ez jelen tanulmány keretei között szükségtelennek mutatkozik –, arra érdemes utalni, hogy a Habsburg-dinasztia spanyol ága ellenében az 1640-es évektől kezdődően az osztrák ág vált dominánssabbá.⁶¹ A nagyhatalmi politikában új, ambiciózus, magabiztos ellenfelek – kivált XIV. Lajos – jelentek meg, akikkel szemben az addig diffúz államhalmazként jellemezhető, egymástól *jogilag* teljesen független országok közötti perszónáluniós (politikai) kapcsolaton nyugvó Habsburg Monarchiára támaszkodva a Habsburgok képtelenek lettek volna a továbbiakban az Európa fölötti hegemoniáért folyó versenyben mérvadó cselekvőként részt venni. A bécsi udvarban ráébredtek arra, hogy ha nem kezdenek belpolitikai téren konzekvens jogalkotásba, (állam)hatalmi centralizációba, akkor a Francia Királyság és a többi európai uralkodó ellenében a Monarchia és vele együtt a dinasztia érdemi hatalmi pozícióinak hamar le fog áldozni. Ugyanakkor I. Lipót saját államkonglomerátumának modernizálása és az azt alkotó államok közötti kötelék szorosabbra vonása helyett figyelmét és országai erőforrásait évtizedekig szinte kizárólag XIV. Lajos hatalmi törekvéseinek letörésére fordította a franciák által indított háborúkban (holland háború, kilencéves háború) – tegyük hozzá: sokáig sikertelenül.

Ehhez kapcsolódóan egy nagyon fontos megállapítást kell tennünk: míg 1648-ig, illetőleg a 17. század végéig a Habsburg-ház hatalmi súlypontját, bázisát a Közép-Európa államai, különösen a Szent Római Birodalom feletti uralmuk jelentette, valamint önértelmezésüket császári méltóságuk határozta meg, addig a 18. század elejére, a törökellenes visszafoglaló háború diadalai és az azokkal járó területi szerzemények következtében szignifikánsan nőtt a dinasztia égisze alatt összeállt államkonglomerátum, a Habsburg Monarchia hatalmi tőkéje. Mi több, ez az óriási kiterjedésű államközösség a korabeli Európa egyik legmeghatározóbb (nagy) hatalmi tényezője lett. Ezt a bécsi udvarban is felismerték, s ez teremtett alkalmat és egyben motivációt a Habsburg-ház számára arra nézve, hogy ezt a csaknem kétszáz éve alapvetően egyszerű perszónáluniós kapcsolaton nyugvó,⁶² illetve az udvar kül- és belpolitikájában határozottan háttérbe szorított államhalmazt koherens, egy fővárosból, központi igazgatási szervek segítségével irányított, centralizált, jól szervezett *birodalom*má alakítsák. A XIV. Lajossal szemben elszenvedett kudarcokból levont tanulság ugyanis egyértelmű volt: az a monarcha, aki a későbbiekben is szeretne az európai nagypolitika alakítója maradni, stabil ország fölött kell hogy uralkodjon. Emiatt értékelődött fel a Habsburg Monarchia a dinasztia szemében, emiatt igyekeztek fokozatosan szorosabbra vonni az államközösség országai kö-

61 Kovács, 60. lj. 201.

62 Marczali megfogalmazásában „központul eleinte csak maga a fejedelem személye szolgált” (lásd MARCZALI, 43. lj. 392.).

zötti köteléket. Miután a Habsburg-ház hatalmi pozíciói széttagolódtak az „öreg” kontinensen, az osztrák ágnek meg kellett erősödnie saját hatalmi-politikai környezetében. A dinasztia 1526 óta fennálló, kelet-közép-európai országokat tömörítő államkonglomerátuma azonban két súlyos, alapvető hiányosságban szenvedett, amelyek sebezhetőségét adták: egyfelől jogilag ingoványos talajon állt, ugyanis sokáig nem minősült jogi *totumnak*,⁶³ amelynek az volt az oka, hogy nem öröklés útján töltötték be a tagállamok trónját, amely így elméletileg azt is kizárta, hogy a Habsburgok az államközösséget egyáltalában örökségként kezeljék, azaz rendelkezzenek vele, illetőleg e kérdésben bárminemű, jogi kötőerővel bíró szabályt egyoldalúan alkossanak. Találón veti fel Marczali a feszítő kérdést: „Hogy is lehetett volna [az egységes állam kiépítésére] gondolni akkor, midőn csak Ausztria volt örökös birtokuk, Magyar- és Csehországok koronáit pedig választás útján kellett mindig újra megszerezni?”⁶⁴

A jogi egységesítés kérdése kapcsán rögzíteni kell, hogy a Monarchia „alapító atyja”,⁶⁵ I. Ferdinánd 1554-ben kelt végrendeletében még az osztrák örökös tartományok fiai között történő felosztásáról rendelkezett, amely természetesen tovább fragmentálta a kulturális, vallási, politikai, jogi stb. szempontból már egyébként is diffúz államhalmazt. Ezt követően több évtizedig nem volt – a rendek erős politikai érdekérvényesítő képessége miatt nem lehetett – napirenden a Monarchia öröklési jogi tárgyú egységesítése, azaz majorátussá alakítása, „amely szerint a családi örökség mindenkor osztatlan, oszthatatlan és elidegeníthetetlen”,⁶⁶ tehát az országok felosztása a dinasztia tagjai között kizárta, és a (fiági) primogenitúra főszabállyá vált volna.⁶⁷ Hatvanhét év múltán, II. Ferdinánd 1621-ben készült végrendelete tartalmazott először e kérdéskörre vonatkozó szabályozást. E dokumentum⁶⁸ deklarálta, hogy a Habsburg-ház osztrák ágának valamennyi országa és tartománya – kivéve a Szent Korona országait – kizárólag együttesen örökölheto, s majorátust alkot.⁶⁹ Ezzel a dinasztia hatalmának messzemenően alávetett örökös tartományokban egyidejűleg garantálták a tartományok közötti perszónaluniót, valamint közvetetten jogi formába öntötték a Habsburgok megkérdőjelezhetetlen hatalmát e területeken. Mivel ezen tartományok trónján már évszázadok óta ugyanannak a családnak a tagjai ültek, s a végrendelet az örökagyó családfő halála után egy személy koncentrált öröklését, *universalis successióját* tette lehetővé, mindez logikailag egyben azt is kife-

63 HERRE, 8. lj. 31.

64 MARCZALI, 43. lj. 392.

65 PÁLFFY, 25. lj. 77.

66 VACHA, Brigitte (szerk.): *A Habsburgok: egy európai dinasztia története* (Budapest: Gulliver 1995) 247.

67 VACHA, 247.

68 Magát a végrendeletet német nyelven lásd TURBA, 47. lj. 1–14.

69 EMBER Győző, HECKENAST Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790. I. kötet*. (Budapest: Akadémiai Kiadó 1989) 367.

jezésre juttatta, hogy ennek az örökségnek csak egy család, a Habsburg-ház, illetve annak mindenkori családfője lehet az alanya, aki így egy személyben a tartományok mindenkori uralkodója is. Bár a Magyar Királyság vonatkozásában úgy tűnt, hogy a trónöröklés kérdését az udvar a magyar rendekkel már az 1541. évi V. törvénycikkkel megnyugtatóan rendezte, amennyiben annak 5. §-a *expressis verbis* rögzítette, hogy „az ország rendei és karai magukat nem csak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették”,⁷⁰ az államfő kapcsán alapvetően mégis megmaradt a választási eljárás.⁷¹ Ezek az alkotmányos viszonyok azonban a bécsi udvar nagyhatalmi törekvéseihez még mindig nem voltak kellően stabilak, ezért a magyar rendekkel 1687-ben ismét megerősítették a dinasztia trónöröklését, a primogenitúra bevezetésével immáron törvényi szinten konkretizálva az öröklés rendjét is. Ez illeszkedett a fentiekben vázolt jogi folyamatba, amely II. Ferdinánd 1621. május 10-én, Bécsben kelt végrendeletével és az azt módosító, 1635. augusztus 8-án, ugyancsak Bécsben készült *codicillusszal* kezdődött.⁷² 1687 után a következő stációt az 1703. szeptember 12-én megkötött *pactum mutuae successionis* képezi, illetve ezt kiegészítőleg az utóbbit 1713. április 19-én nyilvánosságra hozó, VI. Károlynak az e dokumentumot érintő autentikus magyarozatát tartalmazó, Johann Friedrich Seilern osztrák udvari kancellár által fogalmazott⁷³ Pragmatica Sanctio.⁷⁴ Az e jogforrások együttese által alkotott jogi konstrukció (amelyben a rendekre és a királyra egyaránt kötelező erővel bíró törvénycikkek vegyültek dinasztian belüli, ám a rendeket nem érintő „házi szabályokkal”) zárókövét az 1720–1725 között végbement „becikkelyezési” – konkrétan a Pragmatica Sanctióban rögzített elvekre építő jogalkotási – eljárás jelentette a Monarchia tagállamain belül.⁷⁵ Mindezt az

70 1547. évi V. törvénycikk (lásd ZÉTÉNYI, 1. lj. 699–700.).

71 Jóllehet Mezey Barna rámutat arra, hogy a Habsburg-házból származó trónörökösök királlyá választására a Magyar Királyságban a több évszázados alkotmányos gyakorlatnak megfelelően rendszerint sor került, emiatt a királyválasztási jog 1547 után tartalmilag pusztán egy „formaivá karcsúsodott electióra vonatkozott” (lásd MEZEY, 31. lj. 509.).

72 Megjegyzendő, hogy Turba forráskiadványa e tekintetben fogalmi zavart tükröz, amennyiben előbb testamentumnak, majd tévesen *codicillusnak* nevezi II. Ferdinánd 1621-es végrendeletét, az 1635-ös fiókvégrendeletet pedig „második *codicillusnak*” (lásd TURBA, 47. lj. 15.).

73 VACHA, 66. lj. 268.

74 TURBA, 47. lj. 48–53.

75 E helyütt még egyszer, a fentebb rögzítetteket kiegészítőleg rá kell mutatni, hogy különös módon a magyar szakirodalomban több helyen találkozhatunk azzal az információval, hogy Magyarország volt a Monarchia tartományai közül az utolsó, aki elfogadta – törvénybe iktatta – a Pragmatica Sanctióban megállapított szabályokat. Ugyanakkor ismételen megjegyzendő: nem magának a Pragmatica Sanctiónak a szövegszerű átültetésére került sor, hanem az abban foglalt alkotmányjogi jogelveknek a belső jogba való emelésére a királlyal folytatott kompromisszumos tárgyalás útján. Az elsők között Tóth Lőrincz helyezkedett a századforduló időszakában arra az álláspontra, hogy a Pragmatica Sanctióban foglaltakat a magyar rendek 1722-ben fogadták el utolsóként a Monarchiában (lásd TÓTH LŐRINCZ: „Bevezetés. III. Károly uralkodása. A pragmatica sanctio” in: MÁRKUS Dezső

a körülmény indukálta, hogy a Habsburg Monarchia egységes – dinasztian belüli vagy törvény által rögzített – örökösödési szabályzat híján sokáig maga is több jól körvonalazódó hatalmi centrumból állt, mindenekelőtt az örökös tartományok kormányzása oszlott meg a dinasztia két vagy több különböző tagja között, ami a központi uralkodói hatalomra nézve természetszerűleg bármikor destabilizáló hatással lehetett. Ez a stádium tarthatatlan volt, s egyre fontosabb üggyé vált a hatalom koncentrációja egy kézben, pontosabban a dinasztian belül egy személyben, a tagállamokat összekapcsoló Habsburg-ház családfőjében.⁷⁶ Ezt a problémát oldották meg a tartományok és örökös királyságok családtagok között történő felosztása tilalmának deklarálásával, amely 1720–1725 között normatív szinten is kifejezésre jutott a monarchikus unió alkotmányjogi alapjait megvető „*indivisibiliter ac inseparabiliter, haereditarie possidendis*”⁷⁷ elvének rögzítésével.

Ennek kapcsán az is kiemelendő, hogy a Magyar Királyság már az 1687. évi II. törvénycikk óta – legalábbis fiágon – a dinasztia örökös (más szerzők szerint örökletes⁷⁸) királyságának minősült, ezt a helyzetet pedig 1722/23-ban ismét meg-

[szerk.]: *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1657–1740. évi törvénycikkek – Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás* 6. [Budapest: Franklin-Társulat 1900] 369–420., 370.). Máthé Gábor történész ugyanezt a nézetet támogatja (lásd MÁTHÉ, 36. lj. 36.). Ez a vélekedés azonban tényekkel alátámaszthatóan cáfolható. Egyrészt a magyar rendek 1722-ben nem elfogadták az 1713-ban nyilvánosságra hozott, dinasztian belüli megállapodást (azaz a Pragmatica Sanctiót), hanem a bécsi udvar előzetes szorgalmazására felajánlották (lat. *propositio*) azt, hogy hajlandók alávetni magukat a Habsburg-ház nőágából származó trónörökös uralmának (SÁRA János: *A Habsburgok és Magyarország 950–1918* [Budapest: Athenaeum 2000 Kiadó 2001] 356–357., illetve MARCZALI, 50. lj. 204.). Másrészt a fentiekben írtakra figyelemmel le kell szögezni, hogy voltak a Habsburg Monarchiának olyan tartományai, amelyek 1722/23 után ültették át belső jogukba a Pragmatica Sanctio jogelveit és rendelkezéseit.

76 KOVÁCS, 60. lj. 22.; EMBER, HECKENAST, 69. lj. 367.; VACHA, 66. lj. 247.

77 „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul, örökösödésileg birtoklandó.” Lásd *Articuli diaetales Posonienses, anni M. DCC. XXIII.* (Pozsonij: Typis Joannis Pauli Royer) 6.

78 E helyütt röviden megkerülhetetlen kitérni az örökös és örökletes királyság közötti distinkció mibenlétére. Kétségtelen, hogy az *örökös/örökletes királyság* nem csupán a jog-, hanem az általános történettudomány által is ismert és előszeretettel használt terminus, jóllehet fontos látni, hogy a két diszciplína eltérő értelemben alkalmazza azt. Az általános történettudomány tágabban értelmezi, fogalmi kereteit szélesebbre vonja, a jogtörténettudomány számára viszont meglátásom szerint ez nem járható út. S bár a két tudományterület közötti párbeszéd, illetve tudástranszfer alapvető jelentőségű, e tekintetben határozottan el kell különíteni egymástól a jog- és általános történettudomány fogalomhasználatát. Az általános történeti szakirodalom – s ezt követve a jogtörténeti szakirodalom is – örökös tartományok, királyság(ok) alatt jellemzően a Habsburg-ház uralma alatt álló azon államokat érti, amelyek szuverenitása, alkotmányos önállósága a magyar Szent Korona országaitól eltérően lényegesen kevésbé, gyakorlatilag egyáltalán nem volt biztosított, ideértve különösen az osztrák területeket, illetve a cseh koronához tartozó tartományokat. Ez a fajta megközelítés jogtörténeti szempontból nem maradéktalanul helytálló. Az örökösség, azaz maga az „örökös” jelző az „örökös tartomány” kifejezésben ugyanis e tartományok tekintetében nem a kormányzás jellegét, hanem az adott állam öröklési jogi státuszát

erősítették. Mások mellett⁷⁹ Ember Győző és Heckenast Gusztáv is felhívták arra a figyelmet, hogy az 1723. évi I., II., III. törvénycikkek nagy vonalakban, kevés konkrétumra kitérve szabályozták többek között a Magyar Királyságnak a Monarchia többi országához, illetve a Szent Korona országainak egymáshoz való államjogi kapcsolatát. Emiatt számos kérdés tisztázatlan maradt. Idesorolható a fenti kérdés is: vajon a magyar Szent Korona országai is a Habsburg-ház örökös országaivá váltak? Ember és Heckenast szerint igen: „Azzal azonban, hogy Magyarországgal és csatolt részeivel az uralkodónak nem az örökös országait és tartományait kapcsolta össze, hanem *egyéb* vagy *más* örökös országait és tartományait, kifejezésre juttatta, hogy az örökösség tekintetében nem ismer köztük különbséget. Aminthogy ez a különbség valójában meg is szűnt.”⁸⁰ Amennyiben a Magyar Királyságot örökös tartománnyá/királysággá minősítenénk, az a magyar történetírásban kétségtávolan nem találna pozitív fogadtatásra, feltehetőleg a Cseh Királyság örökös tartománynyá „süllyedésének” példája folytán. Ugyanakkor jogtörténeti szempontból mégis ez a minősítés a helytálló. Az „örökös tartomány” terminus ugyanis öröklési jogi szempontból magyarázza egy államnak az uralkodódinasztiájához való viszonyát. Az, hogy e kifejezéshez az évszázadok során egyéb – jogtörténetileg többnyire irre-

juttatja kifejezésre, tudniillik a Habsburg-ház uralmának, illetve annak folytonosságának megkérdőjelezhetetlenségét, garantáltságát az érintett állam trónján. Ilyen értelmezés mellett „örökös” és „örökletes” jelző között nincsen éles különbség, hiszen az *örökletesség* az adott tartomány trónján fennálló öröklési jogot jelenti (amelynek a terjedelme változó lehet, és a Habsburgok államai között korszakonként változó is volt, hiszen előbb csak a férfi, majd az 1720-as évek elejétől kezdődően a női leszármazókra is kiterjedt), az *örökösség* pedig ehhez kapcsolódóan az öröklés időtlenségét, „végtelenségét”, vagyis azt, hogy amíg az öröklési láncolatban az örökletességet megteremtő jogcím (például az 1547. évi V. törvénycikk 5. §-a – „az ország rendei és karai magukat nem csak Ő felsége, hanem örökösei [a Habsburg-ház] uralmának és hatalmának is *örök időkre alávetették*”) – alapján van öröklésre jogosult természetes személy (trónörökös), addig az öröklés folytatódik az öröklésre jogosultak körének megszűnéséig, a jogosultak kihalásáig. S bár a terminológiai ellentmondásokra maga a jogtörténet, egyes törvénycikkek adnak okot (például az 1844. évi II. törvénycikk 5. §-a vagy az 1848. évi III. törvénycikk 13. §-a), a (jog)történettudomány e problémát, azaz a cizellált fogalomhasználat múltbéli hiátusát saját koherenciája megőrzése, a bizonytalan jelentéstartalmú terminusok létének és tömeges használatának kiküszöbölése érdekében korrigálni köteles. Ennek jegyében tehát – előrebocsátva a következő oldalakon kifejtetteket – rögzíteni kell, hogy az „örökös/örökletes tartomány/királyság” kifejezés öröklési jogi szempontból magyarázza egy államnak az uralkodódinasztiájához való viszonyát, de az „örökös/örökletes” jelzők alkalmatlanok egy-egy állam vagy államhalmaz kormányformájának jellemzésére (hiszen öröklési jogi kontextusban magyarázzák az adott állam jogi helyzetét), s így nem szolgálhatnak a Habsburgok egyes országai közötti distinkció alapjául. Következésképp az is kijelenthető, hogy jogdogmatikai megközelítésben tarthatatlan a hagyományos, általános történeti gyökerekkel rendelkező, a Habsburg Monarchia nyugati államaira vonatkoztatott, azoknak a magyar Szent Korona országaival történő szembehelyezésén nyugvó „örökös tartományok” kifejezés.

79 E körben említhető például FERDINANDY, SCHILLER, 4. lj.; TÓTH, 36. lj.

80 EMBER, HECKENAST, 69. lj. 384.

leváns, jellemzően politikatörténeti indíttatású –, negatív konnotációk is társultak, nem szabad, hogy befolyásolja a jogi minősítést. A magyar Szent Korona országai 1723-tól fogva messzemenően a Habsburg-ház örökös tartományaivá váltak, azaz a dinasztia fi-, illetve nőági leszármazottjai – a koronázási szertartás kapcsolódó, szimbolikus mozzanatát, a jelen lévő néphez intézett kérdést⁸¹ leszámítva – választás nélkül, saját (a magyar rendek által rájuk ruházott) jogukon léptek trónra. Le kell azonban leszögezni, hogy a tágabb értelemben vett örökös tartományokkal (a cseh korona országaival és a szűkebb értelemben vett, osztrák örökös tartományokkal) szemben a Habsburgok a Magyar Királyság történeti alkotmányát próbálkozásai ellenére sem tudták messzemenően negligálni, kénytelenek voltak teljesíteni III. Károly kötelezettségvállalását a karok és rendek szabadságainak, kiváltságainak, előjogainak megtartására vonatkozóan.⁸² Ez az alkotmányos garancia tette lehetővé, hogy – bár a magyar rendek örök időkre alávetették magukat a dinasztia uralmának – a Magyar Királyság örökös királyságként sem veszítette el maradéktalanul önálló államiságát és annak attribútumait. S éppen e garanciális jelentőségű törvénycikk miatt nem lealacsonyító és kifogásolható a Szent Korona országait örökös tartománynak/királyságnak nevezni az 1687. évi, sőt még inkább 1723. évi törvénycikkek után, mivel e megnevezés csak azt juttatja kifejezésre, hogy ezen államkonglomerátumban⁸³ a Habsburg-ház trónöröklése örök időkre – legalábbis amíg a dinasztíának volt élő tagja, aki a trón betöltéséhez szükséges törvényi feltételeknek megfelelt – biztosítva volt. A konklúzió az, hogy a trónöröklés problémájának rendezését követően a 18. század elején a Habsburgok már nyugodtan tekinthettek örökségként a jogaruk alatt álló államközösségre, s e hatalmi stabilitást szem előtt tartva hozzáláthattak átfogó belügyi – a felzárkózást és a hatalom központosítását célzó – politikai programjukhoz.

A KUTATÁS KONKLÚZIÓI

Károly „1711-ben vette át a napfényben fürdő Ausztriai Házat. Két évtizeddel később árnyék borult e házra”⁸⁴ – vélekedik Franz Herre osztrák történész. Vajon tényleg ilyen kilátástalan volt a Habsburg Monarchia helyzete az 1740-es évek végén? Mit adott a Pragmatica Sanctio a Monarchiának, s milyen szerepet tulajdonítha-

81 BARTONIEK Emma: *A magyar királykoronázások története* (Budapest: Akadémiai 1987) 26.

82 Lásd 1723. évi III. törvénycikk (ZÉTÉNYI, 1. lj. 273.), illetve MARCZALI, 43. lj. 401.

83 A Magyar Királyság a középkor végétől fogva maga is államkonglomerátumként, „rendi monarchiaként” létezett (PÁLFFY, 25. lj. 79., 316.). Ezt különben a jogalkotás szintjén kiálón szemlélteti például a törvénycikkekben visszatérően szereplő „az ország s az ahhoz kapcsolt részek” fordulat.

84 HERRE, 8. lj. 31.

tunk neki a magyar alkotmánytörténetben? Bár jelen tanulmányunk témaválasztása okán elsősorban utóbbira kell választ adnia, e sorok írója mégis úgy véli, hogy a Pragmatica Sanctio jelentősége nem értelmezhető kizárólag egy mikrokontextus (a magyar alkotmánytörténet) keretein belül, hanem azt szükséges makrokontextusba – a Habsburg Monarchia történetébe – ágyazottan szemlélni. A Habsburg Monarchia története ugyanis egyben a Magyar Királyság története is, jóllehet ez fordítva kevésbé volna helytálló kijelentés. A 18. század történetét analizáló magyar történetírásban a Pragmatica Sanctio kapcsán a (nőági) trónöröklés ügye és annak előzményei kerültek előtérbe, holott az 1723. évi I., II., III. törvénycikkek alkotmánytörténeti súlya elsősorban nem ebben, hanem a feloszthatatlansági/együttbirtoklási klauzula rendelkezéseiben ragadható meg – s tegyük hozzá, a kora újkori és modern kori magyar történelem eseményeit szemlélve kétségtelen, hogy a törvénycikkeknek e szegmense jutott nagyobb jelentőséghez. A Pragmatica Sanctiót vizsgáló osztrák történetírásban tapasztalataim szerint a jogforrásnak jellemzően éppen ezt az oldalát domborítják ki, amely számos tanulsággal szolgálhat a hazai történettudomány számára. A Lajtán túli kontextusok vizsgálatára azért is szükség van, mert a Pragmatica Sanctio magyar jogba épülése nem vezethető le a szervesen változó, hazai alkotmánytörténetből, hanem kizárólag az ország határain kívülről érkező – a magyar jogtörténet szempontjából szervesen – folyamatokból, tényezőkből.

A Pragmatica Sanctio megalkotását egyfelől egy aktuálpolitikai cél – fiági utód hiányában –, a nőági trónöröklés elfogadtatása indukálta, hiszen a női örökösök trónutódlásának jogalapja addig hiányzott a Monarchia tartományainak jogrendszeréből, s amely, bár idő kérdése volt, VI. Károly halálával bizonyosan aktuális problémává vált volna. Jogalap nélkül maga a hatalom legitimitása kérdőjeleződik meg, a dinasztia hatalmának megkérdőjeleződésével pedig a Monarchia léte. Ugyanakkor a dinasztia immáron nem érte be a trónöröklés garantálásával, a Monarchia stabilitásának növelése érdekében azt is ki akarta eszközölni a tartományi rendeknél, hogy beleegyezésüket adják az államközösség fölötti egyszemélyes uralom – a tartományok együtt birtoklása – jogalapjának megteremtéséhez. Mindkét törekvést siker koronázta, azonban az érdekiegyenlítés jegyében a rendek jogait is megerősítették. Fontos viszont megjegyezni, hogy a Pragmatica Sanctióval a Habsburg Monarchia mint államkonglomerátum végeredményben nem lett sem több, sem kevesebb, mint korábban volt: rendi államok halmaza.⁸⁵ Nem voltak közös intézményei, nem volt közös jogrendje, nem voltak közös szimbólumai. „Kívülről lenyűgöző ez az osztrák barokk birodalom, [...] belülről viszont kong az ürességtől. [...] Hiányzott belőle az egység és az egyéni karakter.”⁸⁶ Egyedül a dinasztia, pontosabban a mindenkori uralkodó tartotta össze, ő testesítette meg egy személyben

85 SCHNEIDER, 59. lj. 36.

86 TAYLOR, A. J. P.: *A Habsburg Monarchia 1809–1918* (Budapest: Scolar 2011) 17.

a Monarchiát, avagy a monarchiák közötti monarchikus uniót. A Pragmatica Sanctio csupán a közös uralkodó személyét intézményesítette azáltal, hogy egységes, a dinasztia által meghatározott jogelvek alapján vezérelt jogalkotási program keretében a tagállami rendi gyűlések kizárólag egyazon természetes személy öröklését tették – tehették – lehetővé saját államukban. Ezáltal egységes *jogi* alapra helyeződött a tagállamok közötti, korábban *politikai* jellegű (a rendek politikai akaratától, királyválasztásától függő) perszónaluniós kötelék, amelyből azonban a Pragmatica Sanctiót becikkelyező országokra nézve nem a Monarchia mint államközösség, hanem kizárólag az uralkodó iránti lojalitás kötelezettsége hárult.

Elsődlegesen ebben áll a Pragmatica Sanctio magyar alkotmánytörténeti jelentősége is. A bécsi udvarral való szakítás, egy újabb szabadságharc előtt a rendeknek (a politikai elitnek) azzal a morális dilemmával kellett szembenézniük, hogy azzal egyfelől önként vállalt lojalitási kötelezettségüket szegnék meg, egyúttal a nemzet becsülete, szavatartása, saját törvényei tiszteletben tartása iránti elkötelezettsége is megkérdőjeleződne. Ehhez hozzá kell tenni, hogy Pragmatica Sanctióban nem egy egyoldalú (tagállamoktól származó), hanem egy kölcsönös alkotmányos kötelezettségvállalás testesül meg az uralkodó és a Monarchia tartományai között: az uralkodó köteles fenntartani a tagállamok által elfogadott trónutódlási rendet, a tagállamok pedig kötelesek hűek maradni az uralkodó és a dinasztia iránt, így garantálva a Monarchia fennmaradását – a fennmaradás kulcsa ugyanis a kooperációban, a vállalt kötelezettségek teljesítésében állott. Ennek első erőpróbája nem sokáig váratott magára, nem egészen húsz évvel a Pragmatica Sanctio elfogadását követően, 1741-ben a Monarchia széthullásával fenyegető háborús helyzet ellenére a magyar rendek – szemben a csehekkel – eleget tettek vállalt alkotmányos kötelezettségüknek, és megmentették a dinasztia államkonglomerátumát. A Pragmatica Sanctio tehát a politikai nehézségek ellenére összességében jogi sikertörténetként vonult be a történelem panteonjába, s elérte célját: a megújulásban lévő Habsburg Monarchia alkotmányjogi alapkövévé vált, s az is maradt 1918-ig.

IRODALOMJEGYZÉK

- ARNETH, Alfred Ritter von: *Maria Theresia's erste Regierungsjahre. Erste Band 1740–1741* (Wien: Wilhelm Braumüller 1863)
- BIDERMANN, Hermann Ignaz: „Enstehung und Bedeutung der Pragmatischen Sanktion” *Zeitschrift für das Privat- und öffentliche Recht der Gegenwart*, 1875/2. 123–160., 217–253.
- BIDERMANN, Hermann Ignaz: *Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee 1526–1804, II. Abtheilung* (Innsbruck: Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung 1889)
- BRAUNEDER, Wilhelm: *Geschichte der österreichischen Staaten. Ein Grundriß* (Wien: Karolinger 2019)
- CSEKEY István: „A magyar pragmatica sanctio írott eredetijéről” in: FEJÉRPATAKY László (szerk.): *Értekezések a philosophiai és társadalmi tudományok köréből* (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia 1916, 349–434.)
- DEÁK Ferenc: *Adalék a magyar közjoghoz* (Pest: Pfeifer Ferdinánd 1865)
- ECKHART Ferenc: „Csekey István: A magyar pragmatica sanctio írott eredetijéről (ismertető)” in: DOMANOVSKY Sándor (szerk.): *Századok* (Budapest: Athenaeum 1917, 176–178.)
- EMBER Győző, HECKENAST Gusztáv (szerk.): *Magyarország története 1686–1790. I. kötet.* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1989)
- FERDINANDY Gejza, SCHILLER Bódog: *A Pragmatika Sanctio és a házi törvények* (Budapest: Franklin-Társulat 1903)
- FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen* (Budapest: Athenaeum 1922)
- GONDA Imre, NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok. Egy európai jelenség* (Budapest: Gondolat 1987)
- HÄBERLIN, Franz Dominicus: *Abriß einer umständlichen Historie Der Pragmatischen Sanktion Von deren Errichtung bis auf den Todt Kayser Carls VI.* (Helmstädt: gedruckt bey Paul Dieterich Schnorrn 1746)
- HERRE, FRANZ: *Mária Terézia* (Budapest: Magyar Könyvklub 2001)
- HORVÁTH János: „A pragmatica sanctióról” *Ügyvédek Lapja*, 1897/4. 5–6.

- HORVÁTH János: „Az 1722/23. I. II. III. törvénycikkek által elfogadott Pragmatica Sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban” in: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 16. kötet 4. füzet (Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája 1898, 3–105.)
- HORVÁTH János: „Adalékok a Sanctio Pragmatica értelmezéséhez a magyar közjog szempontjából. Első közlemény” *Husadik Század*, 1900/1. 211–217.
- HORVÁTH János: „Adalékok a Sanctio Pragmatica értelmezéséhez a magyar közjog szempontjából. Második közlemény” *Husadik Század*, 1900/1. 287–293.
- HÓMAN Bálint, SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet VI.* (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935)
- HÜBNER, Johann: *Staats- Zeitungs- und Conversations-Lexikon* (Leipzig: Johann Friderich Gleditsch und Sohn 1711)
- IFJ. BARTA János: *Mária Terézia* (Budapest: Gondolat 1988)
- IFJ. BARTA János: *A tizennyolcadik század története* (Budapest: Pannonica 2000)
- IFJ. BARTA János: *Újjáépítés és modernizáció. Új remények a kétfejű sas árnyékában. 1699–1795* (Budapest: Kossuth 2020)
- JÁSZI Viktor: „Válasz a Pragmatica Sanctio és a házi törvények tárgyában” *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, XXVIII. kötet, 3. füzet, 67, 143. (Budapest: Franklin-Társulat Könyvnyomdája 1903)
- KARSTENS, Simon: „Von der Akzeptanz zur Proklamation. Die Einführung der Pragmatischen Sanktion in den Österreichischen Niederlanden 1720–1745” in: *Zeitschrift für Historische Forschung*, 2013/1. 1–34. (Berlin: Duncker und Humblot 2013)
- KATUS László: *A modern Magyarország születése 1711–1914* (Pécs: Kronosz 2021)
- KÉPES György: „310 éves az osztrák Pragmatica Sanctio” *JOG.történet*, 2023. április 17. 2. <https://mtajogtortenet.elte.hu/dstore/document/7626/Kepes-Gyorgy-pragmatica-sanctio-310.pdf> (letöltve: 2024. 01. 10.)
- KÉPES György: „300 éves a magyar Pragmatica Sanctio” *JOG.történet*, 2023. június 26. 2. (letöltve: 2024. 01. 10.)
- KOSÁRY Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867* (Budapest: Háttér Lap- és Könyvkiadó 1990)
- KOVÁCS Zsolt: *XIV. Lajos és I. Lipót hatalmi versengése a Theatrum Europaeum tükrében. Udvari reprezentáció, diplomácia, háborúk* (Budapest: L'Harmattan 2020)
- KÖKÉNYESI Zsolt: „Mária Terézia trónra lép” in: LACZÓ Ferenc, VADAS András, VARGA Bálint (szerk.): *Magyarország globális története – A kezdetektől 1868-ig* (Budapest: Corvina 2023, 361–365.)
- LUSTKANDL, Wenzel: *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht* (Wien: Wilhelm Braumüller 1863)

- MAR CZALI, Heinrich: *Ungarisches Verfassungsrecht* (Tübingen: J. C. B. Mohr 1911)
- MAR CZALI Henrik: *Mária Terézia és kora* (Budapest: Laude é. n.)
- MAR CZALI Henrik: *Mária Terézia 1717–1780* (Budapest: Magyar Történelmi Társulat 1891)
- MAR CZALI Henrik: „A Pragmatica Sanctio új megvilágításban” *Budapesti Szemle*, 1915/467. 190–200.
- MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század* (Budapest: Gondolat 2021)
- MEZEY Barna: „A Pragmatica Sanctio és a magyar történelmi alkotmány” *Századok*, 2023/3. 495–513.
- PÁL Judit: *A Habsburg Monarchia története 1526–1848* (Eger: Líceum 2022)
- PÁLFFY Géza: *Szent István birodalma a Habsburgok közép-európai államában. Akadémiai doktori értekezés* (Budapest: 2008)
- PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet 2022)
- POÓR János: „A Pragmatica Sanctio történetéhez” in: GERŐ András, NAGY Beatrix (szerk.): *Mária Terézia a magyarok királynője (1740–1780)* (Budapest: Habsburg Történelmi Intézet 2018, 151–177.)
- SALAMON Ferencz: *A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története* (Pest: Ráth Mór 1866)
- SÁRA János: *A Habsburgok és Magyarország 950–1918* (Budapest: Athenaeum 2000 Kiadó 2001)
- SCHNEIDER, Karin: „Zwischen »Monarchischer Union von Stände-staaten« und Gesamtstaat. Die Habsburgermonarchie im 18. und 19. Jahrhundert” in: Martin P. Schennach (Hrsg.): *Rechtshistorische Aspekte des österreichischen Föderalismus* (Wien: Verlag Österreich 2015)
- SZALAY László: „Adalékok az 1723: I. – 3. törvénycikkek keletkezéséhez” *Budapesti Szemle*, 1864/19. 267–278.
- TAYLOR, A. J. P.: *A Habsburg Monarchia 1809–1918* (Budapest: Scolar 2011)
- THALLÓCZY Lajos: „Az 1722/3. magyar országgyűlés törvényeinek közzétételéről” *Századok*, 1897/8. 673–687.
- TÓTH Lőrincz: „Bevezetés. III. Károly uralkodása. A pragmatica sanctio” in: Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Törvénytár 1000–1895. 1657–1740. évi törvénycikkek – Corpus Juris Hungarici. Millenniumi emlékkiadás 6.* (Budapest: Franklin-Társulat 1900, 369–420.)
- TÓTH Noémi Nóra: „A Pragmatica Sanctio és annak értelmezései” *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2022/3. 62–71.

- TURBA, Gustav: *Geschichte des Thronfolgerechtes in allen habsburgischen Ländern bis zur pragmatischen Sanktion Kaiser Karls VI. 1556 bis 1732* (Wien und Leipzig: Carl Fromme 1903)
- TURBA, Gustav: *Die Pragmatische Sanktion: authentische Texte samt Erläuterungen und Übersetzungen* (Wien: im kaiserlich-königlichen Schulbücher-Verlage 1913)
- VACHA, Brigitte (szerk.): *A Habsburgok: egy európai dinasztia története* (Budapest: Gulliver 1995)
- ZÉTÉNYI Zsolt (szerk.): *A történeti alkotmány* (Budapest, Magyarországért Kulturális Egyesület 2010)